

HEIKKI KUJANSIVU

Humanistisen sivistyksen puolustus

Martha C. Nussbaum, *Taloukasvua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä?* (Not for Profit, 2010). Suom. Timo Soukola. Gaudeamus, Helsinki 2011. 191 s.

Chicago'n yliopiston professori ja yksi Suomen ulkomaalaisista akateemikoista Martha C. Nussbaum on tunnetuin antiikin filosofiaa käsittelevistä tutkimuksistaan ja siihen – erityisesti aristoteeliseen ajatteluun – pohjautuvista käytännöllisen filosofian kysymyksiä käsittelevistä teoksistaan. Alun perin 2010 ilmestynyt ja nyt tuoreeltaan sujuvasti suomennettu *Taloukasvua tärkeämpää* on kuitenkin laajemmalle yleisölle suunnattu kasvatusfilosofinen ja koulutuspoliittinen puheenvuoro. Teoksessa Nussbaum tarkastelee aiemmissa teoksissa esittämiensä näkemysten pohjalta kasvatuksen ja koulutuksen ajankohdaisia ilmiöitä ja pyrkii vaikuttamaan niiden tulevaisuuteen. Näkemysten osalta teos ei Nussbaumin jo tunneville sisällä paljonkaan uutta. Se kuitenkin tarjoaa kelpo johdannon hänen humanistiseen moraalijä ja kasvatusajatteluunsa. Lisäksi teoksen pääasia – humanististen arvojen ja oppiaineiden kohtalo taloudellisten arvojen hallitsemassa nykyisyydessä – on erittäin ajankohtainen myös meillä Suomessa. Tuloksellisuusajattelun myötä yliopistoista ollaan karsimassa pieniä, usein humanistisia oppiaineita ja/tai niiden resursseja. Ammattikorkeakouluista puolestaan ollaan lakkauttamassa juuri kulttuuri- ja taidealojen aloituspaikkoja työllistävyyteen vedoten.

Nussbaumin mukaan olemme keskellä maailmanlaajuista koulutuksen kriisiä, joka uhkaa demokraattisten valtioiden tulevaisuutta. Kriisi ilmenee humanististen ja taideaineiden osuuden vähentämisenä kaikilla koulutustasoilla niiden taloudellisen hyödyttömyyden perusteella. Taloudellista hyötyä korostavaa kehi-

tystä vastaan Nussbaum asettaa moraalialia kehittävien tunteiden voimistamisen avulla tavoitellun demokratiaan kasvattamisen. Demokratiaan kasvetaan erityisesti humanististen ja taideaineiden avulla sokraattista pedagogiaa noudattaen. Kasvatuksen tavoitteena on maailmankansalainen, jolla on empaattinen mielikuvitus. Teoksen lopuksi Nussbaum vielä erittelee demokraattisen koulutuksen tilaa joidenkin maiden korkeakoulujärjestelmissä.

Yleissivistävän koulutuksen puolesta

Vuonna 1997 julkaistussa teoksessa *Cultivating Humanity* Nussbaum puhui perinteisen vapaille omistavan luokan miehille suunnatun yleissivistävän (*liberal*) kasvatuksen korvaamisesta uudella yleissivistävällä kasvatuksella, joka tuottaa kansalaisia, joiden vapaus perustuu omaan ajatteluun sekä argumentointi- ja puhekykyyn, ei omaisuuteen tai syntyperään. Jo tuolloin uhkana toimi liiallinen keskittyminen ammatilliseen (*vocational*) koulutukseen ja siten taloudellisen hyödyn (tai vain toimeentulon) varmistamiseen kouluttautumisen avulla.

Nyt suomennettu teos jatkaa tätä ajatusta. Kyse on ennen kaikkea yleissivistävän humanistisen kasvatuksen puolustuspuheesta. Nussbaumin mukaan humanististen ja taideaineiden opiskelu tuottaa demokratian vaatimaa toisten ihmisten kunnioittamista ja huomioimista nimenomaan kanssaihmisinä. Nämä aineet opettavat kriittistä ajattelua ja edellyttävät toisten asemaan asettumista sekä heidän tilanteensa ymmärtämistä paikalliset rajat ylit-

tävästä maailmankansalaisen näkökulmasta. Taloudellinen hyödyn tavoittelu puolestaan johtaa toisten ihmisten kohtaamiseen välineinä tai esteinä. Nussbaumin näkökulmasta taloukasvu ei siten edistä demokratiaa. Se ei myöskään tuota kaikille hyvää tervettä elämää, takaa heidän koulutustaan tai edistä heidän sitoutumistaan yhteiskuntaan. Talous voi toimia vain keinona tavoitteiden saavuttamiseksi, ei itse päämääränä. Näin ollen kasvatuksen ja koulutuksen päämääräksi on otettava laajemman humanistisen ihmiskäsityksen omaksunut maailmankansalainen.

Nussbaumin yleissivistävää kasvatusta korostavan näkemyksen taustalla on poliittinen liberalismi. Tavoitteena on toisiaan suvaitsevien ja ymmärtävien kansalaisten kasvattaminen tavalla, joka empatian ja vastavuoroisuuden tärkeyttä painottamalla pyrkii heikentämään ennakkoluuloja ja stereotyyppioita. Kasvatuksen keskeiseksi haasteeksi tässä suhteessa asettuu sekä yhteiskuntien perinteiset kulttuuriset ja muut erot että nykyään voimistuva yhteiskuntien monikulttuurisuus. Nussbaumin vastaus haasteeseen on kaikille pakollinen opetusohjelma, jossa maailmankansalaisuuteen tähdätään maailmanhistoriaa, kansantaloutta, yhteiskuntaoppia, maantiedettä, eri kulttuureja, vieraita kieliä sekä filosofiaa opiskelemalla. Taidekasvatuksen tehtävä puolestaan on lisätä kykyä leikkiin ja empatiaan sekä valaista mahdollisia kulttuurisia ennakkoluuloja. Samalla opiskelijoille on opetettava kriittistä ajattelua sokraattiseksi kutsutun, kysymistä ja omaehtoista (toisin)ajattelua korostavan menetelmän sekä yleensä toiminnallisten menetelmien

avulla. Nussbaum kohdistaa ehdotuksensa niin varsinaisille kouluille kuin yliopistoille.

Kasvatusfilosofiaa Amerikan kansalle

Suomalaisittain Nussbaumin opetusohjelma tuntuu tutulta kauralta. Meillä kaikkea ehdotettua opetetaan pakollisena jossain määrin jo peruskoulussa ja/tai lukiossa. Myös konstruktivistinen oppimiskäsitys ja sen mukaiset menetelmät on omaksuttu laajalti. Kenelle Nussbaumin puheenvuoro siis on suunnattu? Vastaus on ilmeinen: universalistisesta perusväitteestään huolimatta teos on kirjoitettu erityisesti amerikkalaiselle lukijakunnalle.

Nussbaumin väite humanististen ja taideaineiden kriisistä osuu Suomea paremmin Yhdysvaltain peruskoulutusjärjestelmään jo siitä yksinkertaisesta syystä, että Yhdysvalloissa noudatetaan usein suppeaa perusopetussuunnitelmaa (neljä oppiainetta), minkä lisäksi koulusta alkaen eri hallinnon tasoilla on suuri vapaus päättää muista vaatimuksista ja tarjottavista oppiaineista. Vastaavasti maailmankansalaisen opetusohjelma pyrkii selkeästi muuttamaan juuri Yhdysvalloissa tyypillistä keskittymistä oman maan historian ja rakenteiden sekä äidinkielen opiskeluun.

Myös muilta osin teos on selvästi suunnattu amerikkalaiselle lukijakunnalle. Nussbaum sijoittaa argumenttinsa suoraan kotimaansa sisäpoliittiseen kahtiajakoon; toistuva oppimistulosten mittaamisen ja tilastoinnin kritiikki heijastaa laajaa standardoiduista testeistä Yhdysvalloissa käytyä keskustelua; teoksen alkukielinen nimi (*Not for Profit*) viittaa yleisen voiton tavoittelun lisäksi taloudellista voittoa tavoittelevien (*for-profit*) yliopistojen määrän viimeaikaiseen kasvuun, ja niin edelleen. Yleisempi taustatekijä on Yhdysvaltojen yliopistopiireissä jo pitkään keskustelua herättänyt humanististen oppiaineiden kriisi. Kyse on paitsi humanististen aineiden arvostuksen puutteesta opiskelijakunnassa, opiskelut maksavien vanhempien keskuudessa ja yliopistohallinnoissa,

myös siitä seuraavasta konkreettisesta oppiaineiden supistamisen ja lakkauttamisen uhasta.

Tätä taustaa vasten tulee ymmärrettäväksi myös Nussbaumin teoksensa lopussa esittämä eurooppalaisten yliopistojen kritiikki sekä hänen pehmeystensä Yhdysvaltain yliopistolaitosta kohtaan. Amerikkalaisten yliopistojen yleissivistävien opintojen ainutlaatuisuutta korostaessaan Nussbaum esimerkiksi jättää mainitsematta, että osasy näihin pakollisiin yleisopintoihin on peruskoulutusjärjestelmän puutteissa. Toisaalta teoksen antama kuva eurooppalaisista yliopistoista on vääristynyt (tai vanhentunut) ja varsin yleistävä. Britanniassa tapahtuneen kehityksen todetaan kuvastavan koko Euroopan tilannetta. Nussbaum myös pysyy vaiti eurooppalaisten ja amerikkalaisten yliopistojen erilaisesta rahoitusperustasta. Tarkoitus on vahvistaa omia hyviksi koettuja käytäntöjä ja esittää uhat ja kritiikki Euroopassa (ja Intiassa) tapahtuneiden muutosten avulla.

Joka tapauksessa Nussbaumin huomiot pitävät selkeästi paremmin paikkansa Suomen korkeakoululaitoksen kuin peruskoulutuksemme osalta. Myös meillä turhina rönsyinä pidettyä opetusta on lopetettu. Esimerkiksi Tampereen yliopistossa on luovuttu taidehistorian opetuksesta ja karsittu ylimääräistä vieraiden kielten opetusta. Meillä ei kuitenkaan vielä ole lakkautettu kokonaisia vieraiden kielten laitoksia, kuten Albanyn yliopistossa (SUNY) Yhdysvalloissa.

Miten humanistisen sivistyksen kriisi ratkeaa?

Nussbaumin puolustamien humanististen arvojen ja yleissivistävän kasvatuksen merkitystä tai humanististen ja taideaineiden kriisiä korkeakoululaitoksissa ei voi kiistää. Myös talouden logiikan ja yritysmaailman käytäntöjen laajeneminen koulutusjärjestelmiin on yleinen tosiasia. Onnistuakseen Nussbaumin puolustuspuheen pitäisi kuitenkin vakuuttaa myös ne, jotka eivät näin ajattele tai pitävät kehitystä tervetulleena.

En usko, että teos kykenee siihen. Nussbaum pääsisi lähemmäs tavoitettaan ottamalla tarkasteluun koulutuksen päämäärän lisäksi myös sen saavuttamisen keinot (muutenkin kuin opetusohjelman osalta) sekä edellytykset ja luopuisi yksinkertais-tavasta hyötyyn tähtäävän talouden ja humanismin vastakkainasettelusta.

Toisin kuin Nussbaum esittää, päämääristä ei tarvitse olla täysin selvillä ennen kuin löydetään keinot ongelmien ratkaisemiseksi ja edellytysten turvaamiseksi. Pelkkä päämäärä ei vielä muuta mitään, jos edellytyksiä sen saavuttamiseksi ei ole. Päämääristä ja keinoista voi ja ehkä myös pitää keskustella samanaikaisesti, ja päämääriä voi olla useita. Nussbaum kuitenkin rajaa nämä keinot ja edellytykset teoksensa ulkopuolelle. Kaikilla ei välttämättä ole taloudellisia tai muita mahdollisuuksia humanistisen sivistyksen hankkimiseen. Toisaalta yksin humanistinen sivistys tuskin kykenee tuottamaan tervettä, sitoutunutta ja koulutettua väestöä ja hyvää elämää kaikille kansalaisille sen enempää kuin pelkkä talouskasvuakaan. Tässä näkyy Nussbaumin ajatteluun yleisemmin kätkeytyvä elitismi. Humanistisen sivistyksen tai myötätunnon ja hyväntahtoisuuden parantavaan voimaan on varaa vain niillä, joilla on jo taloudellisesti varaa siihen. Vain he voivat ajatella talouden toissijaiseksi keinoksi ja asettaa sen vastakkain humanistisen sivistyksen kanssa. Vakuuttavampaa jälkeä syntyisi, jos Nussbaum tarkastelisi talouden ja humanistisen sivistyksen yhteenkietoutumisia ja keskinäistä suhdetta ja pohtisi niiden pohjalta myös humanistisen sivistyksen edellytyksiä sekä nykyisen talouden logiikan muutostarpeita.

Suomennokseen sisältyy Pauliina Remeksen kirjoittamat jälkisanat, joissa hän esittelee selkeästi Nussbaumin ja tämän perusväitteet sekä yhdistää lyhyesti teoksen teemoja ajankohtaisiin suomalaisiin ilmiöihin. Suomennos olisi luonteestaan johtuen kuitenkin kaivannut teoksen koulutuspoliittisia ja muita yhteiskunnallisia taustatekijöitä laajemmin esittelevän esseen.